

Waarom muggenzifterij geen muggiesiftery is: recente Afrikaanse literaire werken in Nederlandse vertaling

Luc Renders

Abstract

Afrikaans and Dutch are two closely related languages. However, it is not evident for a speaker of Dutch to read and understand Afrikaans without any problems. For this reason it is necessary to translate Afrikaans literary works into Dutch. Quite a few Afrikaans books have been translated. What is the quality of these translations? A detailed analysis of three translations namely of *Relaas van 'n moord* and *Verweerskrif* by Antjie Krog and of *Niggie* by Ingrid Winterbach shows that the translations into Dutch leave much to be desired. Inaccuracies and mistakes are common and the cultural and geographic terminology is dealt with unsatisfactorily. The original Afrikaans text should be treated with more consistency and greater meticulousness in order to ensure that the loss of meaning, which is inevitable in any translation, remains at an acceptable level.

1 De noodzaak tot vertalen

Het Afrikaans en het Nederlands zijn twee nauw verwante talen. Tegelijkertijd zijn ze ook erg verschillend van elkaar. Uitspraak, spelling, woordenschat, morfologie en syntaxis wijken in zo'n mate van elkaar af dat het niet evident is voor een Nederlandstalige om zonder meer gesproken en geschreven Afrikaans te verstaan en voor een Afrikaanstalige om zonder moeite overweg te kunnen met het Nederlands. De lezer die niet vertrouwd is met het Afrikaans of het Nederlands, zal niet gemakkelijk de weg vinden tot de literaire producten in de hem vreemde taal. Vertalingen houden de toegang tot de anderstalige literatuur laagdrempelig. In vertaling kunnen het Afrikaanstalige en het Nederlandstalige boek een breder lezerspubliek bereiken.

Er wordt bijzonder veel in het Nederlands vertaald waaronder nogal wat Zuid-Afrikaanse werken. In *Caleidoscoop. Een bibliografisch overzicht van literatuur uit Zuid-Afrika in Nederlandse vertaling* verschaft Susan van der Ree een overzicht van de werken die tussen 1886 en 1995 vertaald werden. Erik van den Bergh en Elma Doeleman vullen in *Inventarisatie culturele banden Nederland – Zuid-Afrika* dit overzicht aan tot 2000. Van den Bergh merkt op dat er veel werken uit Zuid-Afrika vertaald zijn. Hiervoor ziet hij verschillende redenen. Op de eerste plaats bestaat er in een klein land de behoefte om over de grenzen te kijken. Dit leidt tot een cultureel klimaat waarin aandacht voor buitenlandse literatuur vanzelfsprekend is. Subsiëring van vertalingen van overheidswege volgt dan haast automatisch. Maar van nog groter belang zijn de banden tussen Nederland en Zuid-Afrika, de kwaliteit van de Zuid-Afrikaanse literatuur en de invloed van organisaties zoals Novib en

Kairos, en van Nederlandse en Zuid-Afrikaanse auteurs en academici als Adriaan van Dis, Gerrit Komrij, Henk van Woerden, Elisabeth Eybers en Vernie February (Van den Bergh 2000: 73-74). Ook na 2000 blijft het aantal vertalingen van Zuid-Afrikaanse literaire werken, waaronder Afrikaanse, minstens op hetzelfde niveau als voorheen. Auteurs als Breyten Breyenbach, André Brink, Etienne van Heerden, Eben Venter, Antjie Krog, Marlene van Niekerk, Dalene Matthee, Annelie Botes en Deon Meyer zijn in het Nederlandstalige gebied geen nobele onbekenden.

Riet de Jong-Goossens en Robert Dorsman zijn verantwoordelijk voor verreweg de meeste vertalingen uit het Afrikaans. Beide vertalers zijn uiteraard overtuigd van de noodzaak tot vertalen. Riet de Jong stelt uitdrukkelijk dat de vertaler de lezer toelaat tot de kern van de tekst door te dringen: “De vertaler is bij uitstek degene die doordringt in de brontaal waaruit hij vertaalt. En vertalen uit het Afrikaans is een spannende bezigheid. Omdat de twee talen zo nauw verwant zijn denken veel mensen dat een vertaling niet nodig is. Niets is minder waar. De verschillen zijn fundamenteel en wie op zoek is naar de waarheid van de taal, heeft een vertaling nodig” (de Jong-Goossens 2000: 2). Robert Dorsman kan haar alleen maar bijtreden: “De noodzaak tot vertalen wordt duidelijk als we Afrikaanse teksten lezen: al spoedig blijken de verschuivingen in betekenis tussen Nederlandse en Afrikaanse woorden te groot, raken we in de problemen met de uitspraak, horen we onszelf vraagtekens zetten bij elk woord, en raken we het spoor volledig bijster – met als gevolg dat we niet verder willen of kunnen lezen. Ik wil dus een lans breken voor vertalen uit het Afrikaans. We komen er niet onderuit willen we kunnen binnendringen in de romans, verhalen en gedichten van schrijvers in die taal en ze ten volle genieten” (Dorsman 1998: 3).

Ondanks of juist omwille van de opvallende gelijkenissen tussen het Nederlands en het Afrikaans is vertalen uit het Afrikaans naar het Nederlands geen eenvoudige klus. De taalverschillen in combinatie met de totaal andere geografische en culturele context zorgen, ondanks alle overeenkomsten, voor een grotere complexiteit en dubbelzinnigheid dan de onschuldige lezer op het eerste gezicht zou vermoeden. In het artikel “‘Ons is nie almal so’ in het Nederlands” vergelijkt Etienne Britz de openingsalinea van de oorspronkelijke roman van Jeanne Goosen met de vertaling ervan door Riet de Jong-Goossens. Britz komt tot de conclusie dat betekenisverlies onvermijdelijk is wegens de inherente verschillen tussen het Nederlands en het Afrikaans: “De reductie van betekenis vindt plaats op het woordniveau, waar subtiele implicaties van de Zuidafrikaanse brontekst verloren gaan” (Britz, 1994: 37). Bovendien is het haast onmogelijk volledig recht te laten geschieden aan de culturele context zoals het oproepen van een welbepaald sociaal milieu, in dit geval: “het Parow van de jaren

vijftig. Parow is een buitenwijk van Kaapstad waarin destijds vooral Afrikaners van beperkte ontwikkeling woonden, met een plattelandse achtergrond en met beroepen zoals winkelbediende of treinmachinist” (Britz, 1994: 36). Deze opmerkingen gelden natuurlijk voor de meeste vertalingen maar hebben een bijzondere relevantie voor Nederlandse vertalingen uit het Afrikaans juist omdat achter de oppervlakte-overeenkomsten dikwijls grote diepte-verschillen schuilen.

In de volgende paragrafen worden drie vertalingen onder de loep genomen namelijk *Relaas van 'n moord*, vertaald door Robert Dorsman, *Verweerskrif*, vertaald door Robert Dorsman en Jan van der Haar en in het Nederlands verschenen onder de titel *Lijfkreet*, en tenslotte *Niggie* van Ingrid Winterbach vertaald door Riet de Jong-Goossens.

2 *Relaas van 'n moord/Relaas van een moord*

Relaas van 'n moord (1995) was het eerste prozawerkje van Antjie Krog. Het is een relatief korte autobiografische tekst waarin Antjie Krog het verhaal doet van een moordzaak waarbij ze in 1992 betrokken raakte. In 1997 verscheen een Engelse vertaling en in 2003 een Nederlandse. *Relaas van 'n moord* is het *mission statement* van Antjie Krog. Ze zet erin uiteen wat haar drijft als schrijfster en wat de ethische principes en de morele waarden zijn waarop ze haar werk en haar leven stoelt. Het boekje heeft niet veel aandacht getrokken maar is niettemin een sleuteltekst in het oeuvre van Antjie Krog.

2.1 Toevoegingen, weglatingen en verduidelijkingen

Waar de Engelse vertaling het origineel letterlijk volgt, komen in de Nederlandse vertaling, gemaakt door Robert Dorsman, een nogal, zowel kortere en langere, aanvullingen voor. Hierbij rijst de vraag wie voor deze aanvullingen verantwoordelijk is: Antjie Krog of Robert Dorsman? Dat Antjie Krog de langere toevoegingen geschreven heeft, is evident, maar geldt dat ook voor de kortere? Deze toevoegingen zijn niet altijd een aanwinst voor de tekst. Wat het verhaal erdoor aan duidelijkheid wint, verliest het aan subtiliteit.

De opvallendste toevoeging is de epiloog. Waar de oorspronkelijke tekst eindigt kort na de rechtzaak in 1993 tegen de daders van de moord op de Wheetie, speelt de epiloog zich af na de democratische verkiezingen van 1994. Antjie Krog neemt bestek op van wat er verder na de moordzaak gebeurd is. Douglas Baartman, de aanstichter van de moord op de Wheetie, heeft als ANC-parlementslid zijn T-shirts voor een pak ingeruild. Hij ontpopt zich tot een ijverig parlementariër die opkomt voor zwarte slachtoffers van racisme. Als de Waarheids- en Verzoeningscommissie in Kroonstad vergadert, organiseert Baartman

demonstraties om de twee veroordeelden van de moord op de Wheetie te ondersteunen. Ze krijgen amnestie. Volgens Baartman heeft met deze beslissing van de Waarheids- en Verzoeningscommissie het recht gezegevierd.

De laatste bladzijden van de epiloog beschrijven een gesprek tussen Antjie Krog en haar man John over de moordzaak en de nasleep ervan. Baartman heeft Antjie Krog vergiffenis geschonken waardoor hij haar de rol van dader opdringt en zichzelf als slachtoffer positioneert. Antjie Krog heeft het daar erg moeilijk mee. Het ANC en zijn mandatarissen gebruiken volgens haar huidskleur als een moreel criterium. Antjie Krog vindt dat niet aanvaardbaar. Ze ijvert voor een land waar alle burgers ongeacht hun huidskleur dezelfde principes huldigen, waarvan het belangrijkste is dat mensen elkaar niet doden. Met dit standpunt bevestigt Antjie Krog de argumentatie in het hoofddeel van de tekst.

Naast de epiloog zijn er nog enkele kortere passages aan de oorspronkelijke tekst toegevoegd. Reeds op de eerste bladzijde en op pagina 20 en 21 is dat het geval. Het gaat om verduidelijkende alinea's die het maatschappelijke en politieke engagement van Antjie Krog in de verf zetten. Op pagina's 38, 39 en 40 handelt de inlassing over de negatieve gevolgen van haar verzet tegen de apartheid voor haar kinderen. Na herhaalde pesterijen ziet ze zich verplicht om haar kinderen naar scholen in Bloemfontein te sturen. Een toevoeging op pagina 42 beschrijft dat een verzoek om gebruik te mogen maken van de NG-kerkzaal afgewezen wordt: een bruin koor mag er niet komen repeteren. Hierop nemen Antjie en John het besluit om lid te worden van de Zendingkerk. Op pagina's 46 tot 48 wordt de viering van Antjie Krogs veertigste verjaardag beschreven en een mislukte poging van de politie om het multiraciale feest te komen verstoren. Andere blanke Afrikaanssprekende aanwezigen dwingen de politie om onverrichter zake af te druipen.

Soms gaat het om veel kortere aanvullingen: een enkel woord, een paar woorden, een enkele zin of enkele zinnen. Meestal gaat het om bijkomende informatie. Vergelijk "Drie dae na die hofsaak ry ek af Kaap toe" (65)* met: "Drie dagen na het proces rijd ik naar Kaapstad, waar ik intussen, goddank, een baan heb gekregen als redacteur bij het enige links-politieke maandblad in het Afrikaans" (79); "Checkers" (5) met "de supermarkt Checkers" (10); "Hy beheer 'n taxi of twee in die bruin woonbuurt" (8) met "Hij beheert een paar taxi's, minibusjes, in de bruine woonwijk" (12); "êrens vandaan dryf 'n frase liggies in my op: "'n haag van bloed'" (40) met "ergens vandaan dringt zich een regel van Anna Enquist aan mij op: 'een haag van bloed'" (52).

In een aantal gevallen zijn deze aanvullingen niet alleen informatief maar ook intensiverend. Ze maken de beschrijving heel wat explicieter, zoals in de volgende

voorbeelden: “Mark Anthony ontvang ’n glas Oros en ’n piesang van Portia wat met haar vuus in die lug staan. Die vierkant sit gepak” (9) en “Marcus Antonius neemt het glas limonadesiroop en een banaan in ontvangst van Portia die haar vuist in de lucht steekt. Het plein is tot de laatste man gevuld; men roept om wraak en bloed” (14); “My hele wese begin pleit vir die geluid. Laat dit gebeur, laat dit verbykom. Ek kán dit nie langer uitstaan nie” (20) en “Mijn hele wezen zit te springen om het geluid. Laat het asjebliëft gebeuren, voorbij zijn. Ik ben ook maar een mens, ik verdraag het gewoon niet langer” (26).

Tegenover de toevoegingen staan onverklaarbare weglatingen. Daarbij gaat het om niet onbelangrijke verduidelijkingen uit de brontekst zoals: “Hulle sing Senzenina – wat het ons gedoen? Wat het ons gedoen? Ons enigste sonde – is die kleur van ons vel. Hulle sing dit stadig en met ’n verbeterheid wat ons in ons spore laat stol” (27) en “Ze zingen ‘Senzenina’. Ze zingen het langzaam en met een verbeterheid die ons doet ijzen” (34) of: “Neem ’n mens dan jou eie, waarskynlik onbelangrike, individuele besluit volgens ’n groter raamwerk?” (44) en “Je neemt je eigen individuele beslissingen toch binnen een groter kader?” (57).

Daarnaast is het onbegrijpelijk dat sommige begrippen en namen, die niet meteen tot het referentiekader van de Nederlandstalige lezer behoren geen uitleg krijgen. Termen als "de A.F.'s" (18), en "Witte Wolven" (46) en namen als Bram Fischer en Moshoeshoe (N 32) worden niet uitgelegd, ook niet in de verklarende woordenlijst achteraan, die trouwens erg onsystematisch en onvolledig is.

2.2 Veranderingen en inconsequenties

De opbouw van de tekst is gewijzigd. In de Nederlandse vertaling worden alinea's en paragrafen gesplitst of samengevoegd, witregels weggelaten of aangebracht. En waar in de Afrikaanse tekst de paragrafen enkel door witregels van elkaar gescheiden worden, waardoor de samenhang tussen de onderdelen versterkt wordt, beginnen in de Nederlandse vertaling bepaalde onderdelen op een nieuwe bladzijde zodat een hoofdstukindeling wordt gesuggereerd. In de Afrikaanse versie heeft elk onderdeel dezelfde hiërarchische positie binnen het geheel. Het accent valt daardoor op de reconstructie van een reeks gebeurtenissen en ervaringen die tot een bepaald inzicht geleid hebben. In de Nederlandse tekst wordt door de hoofdstukindeling de klemtoon veel meer op het tijdsverloop geplaatst waardoor de functie van de paragrafen als gelijkwaardige schakels in een bewustwordingsproces sterk wordt afgezwakt. De Afrikaanse tekst wekt veel meer de indruk een spontane uiting van een heftige emotie te zijn, de Nederlandse een doordacht literair werk.

Ook in het stijlregister dat Antjie Krog hanteert, schuwt ze een hoogdravende, literaire stijl. Het Afrikaans waarin *Relaas van 'n moord* geschreven is, leunt door zijn hoge graad van informaliteit dicht aan bij de spreektaal. Antjie Krog wil zo natuurlijk mogelijk schrijven. Ze gebruikt een Afrikaans dat met Engelse woorden doorspekt is. Zó klinkt het Afrikaans nu eenmaal in alledaagse situaties. In de Nederlandse vertaling zijn de Engelse woorden vervangen door Nederlandse. Dit brengt onvermijdelijk met zich mee dat de Nederlandse tekst veel formeler en dus afstandelijker overkomt dan de Afrikaanse. De Afrikaanse tekst is veel aardser en authentieker dan de Nederlandse en wekt de indruk rechtstreeks uit het leven gegrepen te zijn.

De manier waarop vloekwoorden worden vertaald vormt een treffende illustratie van het verschil in stijlregister tussen het Afrikaanse origineel en de Nederlandse vertaling. De vertaling is telkens veel minder krachtig dan de oorspronkelijke versie. Zo wordt “Hy vloek God en hy drink” (6) afgezwakt tot “Hij heeft God vaarwel gezegd en drinkt” (11), “’n fokken crazy rassis” (18) tot “een idiote racist” (24), “Ek voel soos ’n drol” (33) tot “Ik voel me een echte schooljuf” (43), “Hou op kak praat” (44) tot “Hou op met die flauwekul” (57), “dit gaan fók-ken moeilik vir my wees” (45) tot “dat gaat mij echt te ver” (58). Vooral in de conversaties tussen A. en J. worden vloekwoorden en schuttingtaal niet geschuwd. Het is duidelijk dat in deze en andere gevallen de Nederlandse vertaling niet dezelfde ongezoeten toon heeft als de Afrikaanse tekst. Een te formeel stijlregister komt ook voor als een zwarte op het erf van de boerderij rondsluip en hij door Antjie Krog aangesproken wordt. Waar in de Afrikaanse tekst “jy” gebruikt wordt, staat er in het Nederlands “u”, een nogal vreemde keuze in een situatie die als levensbedreigend ervaren wordt.

Soms zijn de vertalingen niet altijd consequent. Waarom blijven “township” en “comrade” behouden, terwijl “struggle”, een woord dat het zwarte verzet tegen het apartheidsbewind beschrijft met “strijd” vertaald wordt? Waarom blijven bepaalde passages, zoals de religieuze liederen die bij Emmenis gezongen worden (N 11) onvertaald, terwijl andere wel vertaald worden?

Een andere problematische ingreep is de schrijfwijze van de namen van de hoofdpersonages en van het dorp waar het gebeuren zich afspeelt. In de Afrikaanse tekst worden de namen van de hoofdpersonages en de naam van het dorp consequent met afkortingen aangeduid: “A.”, “J.” en “K.” In de Nederlandse versie worden de afkortingen A. en J. meestal vervangen door de namen Antjie en John. Het dorp blijft echter K. De reden voor deze keuze is onduidelijk. Door het voluit schrijven van de namen wordt de Nederlandse vertaling tot een verhaal over specifieke individuen. De klemtoon verschuift van het wat naar

het wie en het waar. Een verhaal over het engagement en het ethisch correcte optreden van het individu wordt tot een verhaal over hoe een bepaald individu in een bepaalde situatie gehandeld heeft. Waar het gebruik van de afkortingen de aandacht vestigt op de morele dilemma's waarmee een individu geconfronteerd wordt, gaat de aandacht in de Nederlandse vertaling naar het individu zelf aan wie dit alles overkomen is. De Afrikaanse tekst confronteert de lezer met de problematiek van het maken van een morele keuze, de Nederlandse vertaling beschrijft wat de morele keuze van Antjie Krog is geweest. Trouwens ook de toegevoegde tekstgedeelten versterken het persoonlijk-anekdotische karakter van *Relaas van een moord*.

2.3 Slordigheden en fouten

Meer dan eens is de vertaling slordig of zelfs foutief. Zo wordt “Die drie MK’s is gevang” (55) tot “De vier MK-leden worden opgepakt” (67). Op pagina 50 van de Nederlandse vertaling wordt er nochtans naar drie mannen verwezen. Uit een sleutelpassage van de tekst wordt de vertaling van de kernwoorden “is vernietig” weggelaten. Vergelijk: “Ek het eintlik niks meer te sê nie. Behalwe dat elke veseltjie van die soort nie-rassige lewe wat ek probeer opbou het, om sodoende self ook menswaardig te kan lewe, vernietig is” (66) met “Ik heb er verder niets aan toe te voegen. Behalve dat ik geprobeerd heb me te ontdoen van rassenwaan en geprobeerd heb daar naar te leven, om zodoende een menswaardig bestaan te kunnen leiden” (79). Tegenover de desillusie in de Afrikaanse tekst staat de nadrukkelijke bevestiging van een volgehouden idealistisch streven in de Nederlandse vertaling.

Al te dikwijls zijn de Nederlandse vertalingen foutief. Enkele voorbeelden: “Opgetof in uitskot van die wit woonbuurtes, vind die opvoering in die gegruisde, bakkende skoolvierkant plaas” (8) en “De opvoering vindt plaats op het zonovergoten schoolplein vol grind. Voor de gelegenheid is het opgeknapt met afdankertjes uit de witte woonwijken” (13). Het ‘opgetof’ betreft hier de toneelspelers en niet het schoolplein. “Munisipale kantore” zijn niet gelijk te stellen met het gemeentehuis: “Nee, die march het omgedraai en protesteer nou by die swart burgemeester en die munisipale kantore” (25) en “Maar nee, de demonstranten zijn omgedraaid en protesteren nu bij de zwarte burgemeester en het gemeentehuis” (33). “Koes” betekent niet “zich koest houden” maar wel “zich kleiner maken”: ““‘Jy’s ’n skande, jy’s ’n fokking skande vir ons wittes!’ met soveel venyn dat ek instinktief koes asof hy ’n klip gooi”” (26) en “‘Jij bent een schande, jij bent een godvergeten schande voor ons, witten!’ Het komt hard aan en gaat met zoveel venijn gepaard dat ik me van de weeromstuit koest hou” (34). “Twee geel vans” (26) van de politie, zijn geen “twee gele bestelwagens” (34);

“blindings” (18) zijn geen “luiken” (24); “Die ligte aanskakel?”(18) is niet “Moet het licht aanblijven?” (24). De tekst staat bol van dergelijke slordigheden, onnauwkeurigheden en fouten. Het gaat hier om verschuivingen en vertekeningen die de betekenis van de oorspronkelijke tekst veranderen, soms slechts minimaal, in andere gevallen zo ingrijpend dat de oorspronkelijke betekenis volledig verloren gaat.

Dikwijls lijkt de vertaler het zichzelf nodeloos moeilijk te maken. Zo wordt er nogal eens van het Afrikaans wegbewogen terwijl het Nederlands in precies dezelfde bewoordingen, exact hetzelfde kan uitdrukken. Waarom wordt “1985 was ’n slegte jaar – ook vir argitekte” (7) vertaald met “Midden jaren tachtig: het is een slechte tijd, ook voor architecten” (12); Waarom is een “kafee” de ene keer “een kruidenierswinkel annex kiosk” (12) en de volgende een “buurtwinkel” (39)?

Het omgekeerde, namelijk het letterlijk overnemen van de Afrikaanse tekst in gevallen waar dat niet aangewezen is, doet zich trouwens ook geregeld voor. Enkele voorbeelden: "Ek sê agter die toe deur" (10) en "Ik zeg vanachter de dichte deur" (15); "Hy soek 'n lift tot buite die dorp en vyftig rand" (15) en "Hij is op zoek naar een lift tot buiten het dorp en naar vijftig rand" (22); "Ander sê nee, die onderhoof-hulle ry al drie dae agter die Wheetie aan" (41) en "Anderen zeggen dat de adjunct en de zijnen al drie dagen achter de Wheetie aan zaten" (54); “Hier’s niks se gemoreel nie” (44) en “Jij met je moreel” (57); “Dit bly maal. Is ek polisie toe uit woede omdat ek nie geken is nie” (59) en “Ik blijf malen. Ging ik naar de politie omdat ik nergens in gekend was” (71); “jy werk ons uit vriende uit” (67) en “je hebt onze vrienden eruit gewerkt” (80).

Een steekproef uit andere vertalingen van Afrikaans proza door Robert Dorsman levert hetzelfde beeld op: fouten, onzuiverheden, inconsequenties en een onsystematische behandeling van culturele termen en verwijzingen.

3. *Lijfkreet/Verweerskrif*

3.1 Verschillen

In 2006 verscheen onder de titel *Lijfkreet* de Nederlandse uitgave van de dichtbundel *Verweerskrif* van Antjie Krog. De vertaling is van Robert Dorsman en Jan van der Haar. De Nederlandse titel roept heel andere connotaties op dan de Afrikaanse. Een letterlijke vertaling had ook gekund. In het Nederlands heeft het woord “verweerschrift” dezelfde betekenis als in het Afrikaans. “Verweerskrif” past perfect bij de inhoud van de bundel, die in het teken staat van het protest tegen het aftakelingsproces van het lichaam en de naderende dood. Het omslag van *Lijfkreet*, de tekening ‘Pastel’ van Henk van Woerden, heeft niets met de inhoud van de

bundel te maken. Dat is helemaal anders met de foto van de torso van een oudere vrouw gemaakt door David Goldblatt, die het omslag van *Verweerskrif* siert. Het gebruik van deze foto was in Zuid-Afrika erg controversieel wegens de ontluisterende aard ervan. De eerste en langste afdeling van de bundel brengt juist een onbevungen worsteling met lichamelijke aftakeling en de impact ervan op de huwelijksverhouding.

In de Nederlandse uitgave staan de Afrikaanse gedichten naast de Nederlandse. Dit heeft het grote voordeel dat de lezer van het origineel kan vertrekken en waar nodig kan terugvallen op de Nederlandse vertaling: “Op die manier gaat de kritische lezer voortdurend – bij wijze van spreken – in discussie met de vertaler, en misschien is dat wel een goede zaak” meent Ludo Teeuwen (2001: 29) in verband met de tweetalige uitgave van de gedichten van Ingrid Jonker.

In de inhoudsopgave valt op dat de titelaanduiding van een aantal Nederlandse en Afrikaanse gedichten verschilt van de oorspronkelijke uitgave. In een aantal gevallen zijn de beginregels van de gedichten als titels gebruikt terwijl in het Afrikaanse origineel niet de volledige regel gegeven wordt. Dit geldt onder ander voor ‘jy vertrek môre’ en ‘je vertrekt morgen samen met’, ‘ek wou ’n ark skep’ en ‘ik wilde een ark in mijn armen scheppen’. In een enkel geval is een woord weggelaten: in de Afrikaanse uitgave is de gedichttitel ‘die helfte van haarself is iemand anders’, in de Nederlandse bundel ‘de helft van haarzelf is iemand’.

Een aantal gedichten zijn niet identiek aan die in de Afrikaanse uitgave. Dat is het geval met ‘sonnet van die warm gloede’ dat in de Nederlandse uitgave wezenlijk verschilt van de Afrikaanse versie. Het lijkt erop alsof het gedicht in de Nederlandse uitgave een onafgeronde versie is van het gedicht dat in de Afrikaanse bundel is opgenomen. In Afdeling twee is de titel van het eerste gedicht ‘Faksimilee saamgestel deur Jodocus Hondius’ in de Nederlandse versie veranderd in ‘Klare besgryving van Cabo de Bona Esperança’; de aanduiding “saamgestel deur Jodocus Hondius” is als Afrikaanse verduidelijking aan de titel toegevoegd. De gedeelten die in het Afrikaanse gedicht vet gedrukt staan, worden nu niet meer typografisch onderscheiden. Het gedicht ‘die vroue van die ‘Protestantse Tempel in Papeete’’ (57) is niet opgenomen in de Nederlandse bundel.

Verder zijn er nog een aantal kleinere verschillen, zelfs in de Afrikaanse versies. Soms zijn er leestekens toegevoegd waar er geen waren en wordt de oorspronkelijke strofe-indeling niet gevolgd. Sommige woorden worden anders geschreven “Alzheimers” (A 17) en “Alzheimer” (N 27), “Dr Scholls” (A 30) en “Dr Scholl’s” (N 53); schuingedrukte woorden of delen van woorden uit de oorspronkelijke uitgave worden in *Lijkreet* soms niet

schuingedrukt. Soms verschillen woordjes: “stipendium” (A 12) en “boskasie” (N 17), “has” (A 21) en “had” (N 35), “pis” (A 24) en “pie” (N 41), “’n diep wetenskaplike afleiding” (A 32) en “die diep wetenskaplike afleiding” (N 55), “’n ander lewe te moet hê” (A 39) en “’n ander lewe te wil hê” (N 71), “eens” (A 55) en “eers” (N 99), “was” (A 62) en “is” (N 111), “en blinde ongewerveldes” (A 85) en “of blinde ongewerveldes” (N 153), “verskeur” (A 92) en “bestorm” (N 167).

Soms wordt er foutief vertaald. Zo zijn “die swaels” (N 13) uit het gedicht ‘sedert geen zwaluwen (12) maar wel “swaelblomme” of “swaelkruid”. ‘[E]k wil rokke dra’ (N 69) is niet hetzelfde als ‘ik wil rokken dragen’ (68). “[O]m van die ouerwordende lyf na Die Dood te spring, word al hoe meer ’n cop-out ding” (N 33) wordt verkeerd vertaald met “voor de stap van ouderdom naar dood is geen uitvlucht te groot” (32). Soms is de vertaling al te verdoezelend zoals ‘Ek kry nie meer piel oor my lippe nie?’ (N 53) en ‘Vroeger lustte ik er wel pap van?’ (52). Bij een heel aantal vertalingen of herschrijvingen kunnen vraagtekens geplaatst worden. Waarom wordt “afgeleefde geliefde” (N 11) tot “overleden geliefden” (10), “begeerte” (N 37) tot “verlangen” (36) of “die reuk van je tong” (N 81) tot “de smaak van je tong” (80)?

Soms doen de vertalingen afbreuk aan de taak die Antjie Krog zich als schrijfster gesteld heeft. Het proza en de poëzie van Antjie Krog staan in het teken van menselijke verhoudingen, zowel binnen de gezinskring als in de maatschappij. Zonder toenadering tot de ander, zonder aanvaarding van diens menselijkheid, met alles wat daaruit voortvloeit, zonder liefde en mededogen kan het individu geen vervulling of geluk vinden. De mens kan niet in isolatie leven en wordt slechts volledig mens door, met en in de ander. In haar werk onderzoekt Antjie Krog deze interafhankelijkheid. In haar poëzie en haar prozawerken staat het concept ‘heelheid’ centraal. Het is de ideale toestand voor het individu en de maatschappij en wordt bereikt als alle tegenstellingen opgelost zijn en volkomen harmonie bereikt is. Het begrip “heel” door een omschrijving vertalen doet afbreuk aan Krogs streven. Enkele voorbeelden: “Heeltyds heel kon wees” (N 67) en “voortdurend gaaf kon zijn” (66), “dit sal heel wees” (N 95) en “het zal gaaf zijn” (94); “heelmaak bring” (N 97) en “ervoor zorgen dat het beter wordt” (96), “om te verhoed dat jy heelhuids oorhel” (N 145) en “om te voorkomen dat je hachje erbij inschiet” (144).

In vergelijking met de Afrikaanse gedichten hebben de vertalingen hun poëtische spankracht verloren. Bij de bundel *Vir die bysiende leser. Voor de bijziende lezer*, een keuze uit de poëzie van Wilma Stockenström, schrijft Robert Dorsman als verantwoording: “Toch is dit een tweetalige uitgave. Het Afrikaans is een taal die misschien op het Nederlands lijkt,

maar er verder van afstaat dan velen denken. Ook de bij veel Nederlanders levende even aanmatigende als neerbuigende opvatting van het Afrikaans als ‘dat leuke taaltje’, wordt door deze poëzie – hopelijk ook in de vertaling – gelogenstraft” (Dorsman 2000: 154). Een bindende voorwaarde is natuurlijk dat de Nederlandse vertaling aan een aantal vanzelfsprekende minimumeisen voldoet, dat is met *Lijfkreet* niet het geval. Een steekproef uit andere poëzievertalingen door Robert Dorsman bevestigt bovenstaande bevindingen.

4 Niggie

4.1 Over de roman

Van *Niggie* (2002) van Ingrid Winterbach verscheen in 2007 een vertaling van Riet de Jong-Goossens. De Anglo-Boerenoorlog (1899-1902) vormt het decor van de roman. *Niggie* is echter geen verhaal over oorlogshelden. De oorlog wordt van alle heroïek ontdaan. Ben en Reitz, de twee hoofdpersonages, zijn juist erg opgelucht om van het slagveld te kunnen weggelopen. Ze beschouwen de Boeren als dom en kleingeestig – de naïviteit van de Boeren komt vooral tot uiting in de reacties op de natuurwetenschappelijke uiteenzettingen die ze geven - en de Boerencommandanten als onbekwame bevelvoerders die alleen hun eigenbelang nastreven. Verder vechten dient geen enkel doel en leidt alleen tot nog meer zinloos bloedvergieten. De vrede kan voor Ben en Reitz niet snel genoeg komen.

Als wetenschappers hebben Ben en Reitz een bijzondere belangstelling voor de natuur: Ben voor de planten- en dierenwereld, Reitz voor de geologie. Ook tijdens de militaire campagne proberen ze nog zoveel mogelijk de natuur te bestuderen. Ze maken in hun journalen uitvoerig aantekeningen over hun bevindingen. Hun wetenschappelijke activiteiten vormen een tegengewicht tot de dwaze en uitzichtloze oorlogsvoering.

Als Ben en Reitz in een hinderlaag vallen en zwaar gekwetst raken, worden ze door Niggie en Anna verpleegd. Ben, die zijn vrouw en een dochter in een concentratiekamp verloren heeft, huwt na de oorlog met Niggie. Reitz vindt in Anna een ideale partner maar moet haar opgeven als haar man na de oorlog weer thuis komt. Het romanverloop geeft aan dat menselijke verhoudingen en vooral de man-vrouw relatie bepalend zijn voor het vinden van persoonlijke vervulling. Volkomen geluk is echter voor de mens niet weggelegd.

Niggie is een roman over de menselijke conditie: de beperktheid en de broosheid van het bestaan, de onkenbaarheid van de medemens, de nood aan liefde en vriendschap, het desperate streven naar geluk in het aanschijn van de dood en het gedreven zoeken naar zingeving. De oorlog fungeert daarbij als smeltkroes. Tegenover het scharrelende en krioelende natuurleven en de ontzagwekkende ontstaansgeschiedenis van de aarde krijgt de

menselijke aktiviteit een futiel en bespottelijk maar ook een heldhaftig karakter. Ontluistering en ontzag liggen in elkaars verlengde. *Niggie* hangt een zoetzuur beeld op van het doen en laten van de mens. Het is een intrigerende roman en een belangrike toevoeging tot het markante en eigenzinnige oeuvre van Ingrid Winterbach.

Ook het taalgebruik is bijzonder geschakeerd en subtiel: “*Niggie*, as polifoniese roman, is besonder ryk aan idiolekte en Bakhtiniaanse heteroglossia, soos weerspieël in Japie Stilgemoed se landelike, poëtiese taalgebruik, Gert Smal se gewelddadige, skatologiese vloektaal, Ben en Reitz se wetenskaplike taal, die ontspoorde taal van Abraham, vrouetaal, mistieke taal van die triekster en drome, militêre taal, politieke taal, generiese taal soos blyk uit die naamgewing van *Niggie* en Oompie, taboetaal, mannetaal, taal wat aksie uitdruk, die taal van ewolusie, profetiese taal, Bybelse diskoers, ensovoorts. En dan is daar ook diaglossia soos die teenstrydige Japie Stilgemoed en Gert Smal se betoë. Dié roman is esteties van hoë gehalte, ondersoek die Afrikaner-geskiedenis op metafiksionele wyse, en bied boonop ’n groeipunt vir die Afrikaanse prosa deur die eksperimentele en innoverende tegnieke” (Botha en Van Vuuren, 2006: 46). De vertaling van *Niggie* stelt hoge eisen aan de vertaler.

4.2 Titel, omslag en naamgeving

De Nederlandse vertaling heeft de titel van de oorspronkelijke roman behouden. *Niggie* is de naam van een personage maar ook het verkleinwoord van “nig” en de algemeen gebruikte spreektaal- en aanspreekvorm in plaats van “nig”. Een Nederlandse vertaling tot “nicht” of “nichtje” had gekund. Signaleert het behoud van de Afrikaanse naam dat het om een Afrikaanse roman gaat? Daarbij rijst natuurlijk de vraag of een Nederlandstalige lezer “*Niggie*” wel als een Afrikaans woord herkent. Verder is de omslag volledig gewijzigd. In de plaats van de tekening van Ingrid Winterbach ‘Cronjé se oorgawe aan Roberts by Paardeberg’ verskijnt er nu een bloem op de omslag. Hierdoor wordt de band met de Anglo-Boerenoorlog verbroken.

De namen van de personages blijven doorgaans dezelfde. Zelfs de ‘y’ in een naam als Sagrys Skeel of Sybrand van der Westhuizen blijft behouden. Soms komt er in de Nederlandse vertaling een vorm van hypercorrectie voor. In de oorspronkelijke roman wordt de naam Kosie Rijpma steeds met gestipte “ij” geschreven, in de Nederlandse vertaling staat er soms “y”. Enkele namen zijn veranderd. “Ruieben” wordt tot “Rueben” en “Oompie” tot “Oompje”. Waarom alleen deze twee namen veranderd zijn, is een raadsel. Het gebruik van het epitheton ornans “ou” in de aanspreekvorm “ou Ben”, “ou Reitz” of “ou Willem” en “jong” zoals in “jong Abraham” is sterk teruggeschoefd. Soms wordt in de vertaling voor

“ou” “beste” gebruikt en voor “jong” “jonge”. Vooral het voortdurende gebruik van “ou”, waarvan een incanterend effect uitgaat, suggereert een hartelijke vriendschapsband, vooral tussen Ben en Reitz. In de vertaling gaat dit effect grotendeels verloren.

4.3 Foutieve en onnauwkeurige vertalingen

Ook in *Niggie* zijn de vertaalproblemen legio. Soms is de vertaling onnauwkeurig of foutief zoals in de volgende voorbeelden: “In die grotte moet wildeheuning wees, bobbejane en die luiperd wat skuil en hurk” (10) en “In de grotten is wellicht wilde honing te vinden, en er zijn bavianen, en het jachtluipaard houdt er zich hurkend schuil” (10); “Reitz beweeg soos ’n krap deur die landskap” (220) en “Reitz beweegt zich als een kreeft door het landschap” (247); “Uintjies en knolletjies” (26) en “Uitjes en knolletjes” (28); “Hy lees Spreuke 3 voor en doen daarna ’n gebed” (14) en “Hij leest Spreuken 3 en daarna zeggen ze een gebed” (15); “Soms is die skaduwee waarin hulle hom laat sit bitter karig” (16) en “Soms is de schaduw waarin ze hem laten rijden erg karig” (17); “Ons is op pad” (16) en “We zijn op de goede weg” (17); “Held se agterent” (16) en “Het achterste deel van de held” (17); “Hulle water raak min – hulle is knaend op die uitkyk vir ’n stroompie” (26) en “Hun drinkwater raakt op – ze kijken met smart uit naar een beekje” (28); “Anna is daar. Dit is hulle net nie beskore om mekaar te mag liefhê nie” (250) en “Anna bestaat. Het is hun alleen niet beschoren elkaar lief te hebben” (283). Het gebruik van “mag” is hier erg betekenisvol. Het is een aanduiding van het feit dat Anna en Reitz elkaar hartstochtelijk liefhebben maar dat ze door de omstandigheden gedwongen worden om van elkaar afscheid te nemen.

4.4 Al te letterlijke vertalingen uit het Afrikaans

Een veel voorkomend probleem met vertalingen uit het Afrikaans is dat er dikwijls al te letterlijk vertaald wordt. Het overeenkomstige Nederlandse woord heeft niet altijd dezelfde betekenis. Enkele voorbeelden: “Waar moontlik bekyk Reitz met geoefende oog die rivierwal vir tekens van fossiele wanneer hulle kort rukkies afsaal” (10) en “Wanneer ze voor korte pauzes afzadelen onderzoekt Reitz waar mogelijk met geoefend oog de rivierwal op tekenen van fossielen” (10) (In het Nederlands verwijst “wal” altijd naar het resultaat van een menselijke activiteit); “In hierdie omgewing sou hulle dus van vleis verseker wees” (14) en “In deze omgeving zullen ze dus verzekerd zijn van vlees” (15); “Mag God gee dat die Engelse nie hiermee wegkom nie” (135) en “Moge God geven dat de Engelsen hier niet mee wegekomen” (150); “julle gaan dit nodig kry” (246) en “jullie zullen het nodig krijgen” (277);

“Heuwels en platland” (247) en “heuvels en platteland” (279); “Hy vernoem dit na Niggie” (249) en “Hij noemt hem naar Niggie” (282).

Ook culturele termen kunnen niet altijd zonder meer met het overeenstemmende Nederlandse woord vertaald worden. Een “kommando” is een groep gewapende Boeren die te paard tegen de Engelsen vechten en verwijst naar de guerrilla tactiek die de Boeren toepasten. Het Nederlandse “commando” heeft een andere betekenis. Weet de Nederlandstalige lezer dat “de Kolonie” (13) verwijst naar de door de Britten bestuurde Kaapkolonie, dat “de eed ondertekenen” (20) betekent dat een Boerenstrijder de wapens neerlegt en trouw zweert aan Engeland en dat “skepsel” een vroeger gebruikte en denigrerende verwijzing is naar een ander persoon en meer specifiek naar een zwarte?

4.5 Typisch Zuid-Afrikaanse begrippen

Met termen die een culturele connotatie hebben of naar kenmerkende eigenschappen van het landschap en de leefwereld verwijzen, doen zich nogal wat vertaalproblemen voor. Als deze woorden letterlijk vertaald worden of onvertaald blijven weet de Nederlandstalige lezer dan wat er bedoeld wordt? Kan hij zich een correct beeld vormen van wat “Naturel” en “Naturellenkwesie” (N 167) betekenen of wat een “Bosjesmanoppassertje” (155), de vertaling van “Boesmanagterryertjie” (139), is? Soms blijven dergelijke woorden onvertaald, soms krijgen ze een weinig ophelderende Nederlandse vertaling.

In *Niggie* heeft Riet de Jong-Goossens nogal wat vertaalproblemen met woorden die typische kenmerken van het Zuid-Afrikaanse landschap beschrijven zoals koppie, klipkoppie, krans, oorhang, rotslys, bossie, donga, veld, dam enz. Elke systematiek lijkt aan de vertalingen te ontbreken waardoor de Afrikaanse terminologie in de Nederlandse vertaling niet langer betekenisonderscheidend werkt. Enkele voorbeelden: “die voetheuwels” (10) en “de lage heuvels” (10); “Hulle soek skuiling teen die hang van ’n groterige kliprant” (11) en “Ze zoeken een plek tegen de helling van een tamelijk hoge stenen heuvel” (11); “’n lae koppie” (14) en “een laag heuveltje” (15); “Dan moet daar iewers kranse wees” (28) en “Dan moeten er ergens steile bergen zijn” (31); “Aan weerskant van die smal paadje skiet die kranse loodreg langs hulle op” (10) en “Aan weerskanten van het smalle pad stijgen de berghellingen naast hen loodrecht omhoog” (10); “Klipkoppies” (14) en “Stenen heuvels” (14); “Oor watter heuwel of lae koppie” (17) en “Over welke heuvel of lage bergtop” (18); “Daar is meer bossies, meer struikgewassies, enkele klipheuveltjies op ’n afstand” (28) en “Er zijn meer struikjes, meer lage bosjes, enkele stenen heuveltjes hier en daar” (31); “’n klipperige heuwel” (30) en “een stenige heuvel” (33); “die klipkoppies sal goeie skuiling

bied” (32) en “de stenen heuvels bieden goede schuilplaatsen” (35); “Die dam ’n entjie van die huis” (32) en “De vijver op enige afstand van het huis” (34); “Die damme is nie onderhou nie” (236) en “De waterreservoirs zijn niet onderhouden” (266).

Ook de vertaling van planten- en dierennamen roept vragen op. Ingrid Winterbach heeft in *Niggie* een fijn oog voor de planten- en insectenwereld. Sommige planten en insecten zijn typisch Zuid-Afrikaans. De oplossing van de vertaalster is om sommige namen te vertalen, andere niet. Dat doet zeker bij het vermelden van verschillende namen in een opsomming nogal eigenaardig aan. De Afrikaanse namen worden telkens schuin gedrukt: “Wanneer hulle rus, wys Ben die sandkewer uit en die gomtor, die oogpister en die toktokkie” (16) en “Wanneer ze rusten wijst Ben hen op een aantal kevers: de zandkever en de gomtor, de *oogpister* en de *toktokkie*” (17); “Taaibos, sê Ben soms. Hardepeer en kriedoring, sê hy nadenkend, afgetrokke. Aalwee en bitteraalwee. Bitterboegoe. Kankerbos. Bitterwortel en kankerblaar. Huilbos.” (26) en “Fluweelboom, zegt Ben soms. *Hardepeer* en boksdooorn, zegt hij nadenkend, in zichzelf gekeerd. Aloë en bittere aloë. Bittere *boegoe*. *Kankerbos*. Bitterwortel en *kankerblaar*. *Huilbos*” (28).

Soms gaat de intentie van de oorspronkelijke tekst verloren. De nauwkeurige aandacht voor het dierenleven wordt uitgedrukt in de zo precies mogelijke identificatie van de waargenomen dieren zoals in “Dit was nie ’n meerkat nie, sê Ben, dit was ’n muishond – ’n streepmuishond – om presies te wees” (22). De Nederlandse vertaling verliest deze fijnere specificatie: “Het was geen stokstaartje, zegt Ben, het was een stinkdier, - een skunk om precies te zijn” (24).

Sommige Nederlandse vertalingen zijn onzinnig zoals “bokduveltje” (31) voor “bokduwweltjie” (29), een soort onkruid. Waarom wordt “Kafferbokkrooitjie” (30) als “kafferbokkrooitje” (32) vertaald? Een “Kaffergraf” is een “dwarswal oor ’n pad om verspoeling te voorkom” (30). De vertaling ervan doet erg lomp aan, namelijk: “dwarsgelegen heuveltje over een weg om wegspoelen van de aarde te voorkomen” (32). In een opsomming wordt “Dobba ... bitter veldplant” (172) vervangen door “Dodo ... uitgestorven vogel” (192). Het waarom van deze wijziging laat naar zich raden.

Daarnaast vormen taalspelletjes een belangrijk onderdeel van *Niggie*. Het is een hele krachttoer om deze in het Nederlands om te zetten. Het resultaat is niet altijd bevredigend. Vergelijk “Sieal, sê Reitz. Siels, sê Ben, en: Stoksielsalig” (27) met “Ziek, zegt Reitz. Zielig, zegt Ben, en: zielsgelukkig” (29). Afgezien van de andere gevoelswaarde, zo betekent “sieal” onheilspellend, duister, heeft de Nederlandse vertaling niet het archaïserende effect van de Afrikaanse formulering.

Om interpretatieproblemen te vermijden zouden een aantal termen en namen in annotaties kunnen worden uitgelegd of in een verklarende woordenlijst opgenomen. Kunnen woorden als “koppie”, “bossie” en “dam” niet het best onvertaald blijven, maar in de verklarende woordenlijst verduidelijkt? De woordenlijst achteraan in *Niggie* is bijzonder kort. Er staan welgeteld zeven woorden in waarvan slechts drie plant- of diernamen: hotnotskooigoed, kleinkolmuskeljaatkat en tolbos. Waarom juist deze drie en niet een heel aantal andere is een open vraag. Het is in elk geval een bijzonder schrale oogst voor een roman die de verkenning van de het landschap en de flora en fauna als een belangrijk thematisch gegeven heeft.

Kortom, de vertaling van *Niggie* is voor verbetering vatbaar: er worden te veel vertaalfouten gemaakt en de behandeling van typisch Zuid-Afrikaanse begrippen is onvoldoende systematisch.

5 Enkele conclusies

In de besproken vertalingen van drie Afrikaanse literaire werken blijken er telkens een groot aantal kleinere of grotere vertaalproblemen op te duiken. Deze zijn dikwijls te wijten aan slordigheden of fouten en kunnen in feite relatief gemakkelijk verholpen worden. De verwantschap tussen het Afrikaans en het Nederlands is in de vertalingen steeds een complicerende factor. Soms zijn de vertalingen al te letterlijk en daardoor slecht Nederlands, dan weer onnodig vrij, waar een letterlijke vertaling even goed mogelijk was. Het stijlregister en de taalnuances in de oorspronkelijke teksten gaat altijd verloren. De vertalingen zijn in de Nederlandse standaardtaal geschreven waardoor ze een neutraal karakter krijgen. Bijzonder problematisch is de behandeling van cultuurgebonden begrippen en geografische verschijnselen. Voor typisch Zuid-Afrikaanse termen bestaan er dikwijls geen Nederlandse equivalenten. Omschrijvingen en vertalingen zijn meestal niet afdoende. Bovendien worden deze begrippen erg inconsistent behandeld: sommige worden vertaald, andere blijven behouden; enkele worden in een verklarende woordenlijst opgenomen, de meeste niet. De slordigheden en fouten en het gebrek aan consistentie waarmee culturele verwijzingen en geografische termen behandeld worden, leidt tot heel wat te vermijden betekenisverlies. Er is dringend nood aan grotere zorgvuldigheid en meer consistentie in de behandeling van de oorspronkelijke Afrikaanse teksten. Betere vertalingen met meer respect voor het Afrikaanse origineel kunnen alleen maar het leesplezier van de Nederlandstalige lezer vergroten en een nog overtuigender uithangbord zijn voor de onbetwistbare kwaliteit van de Afrikaanse literatuur.

* Waar nodig is bij de paginaverwijzingen aangegeven om welke tekst het gaat. A staat voor de originele Afrikaanse uitgave, N voor de Nederlandse vertaling.

Geraadpleegde werken

- Botha, Marisa en Van Vuuren, Helize. 2006. 'Die eksperimentele gebruik van taal in Ingrid Winterbach se *Niggie* (2002)'. *Stilet* 18 (2): 35-56.
- Britz, Etienne. 1994. "'Ons is nie almal so' in het Nederlands'. *Zuid-Afrika* 71 (2):36-37.
- Dorsman, Robert. 1998. 'Als een (lach)spiegel in raadselen. Vertalen uit het Afrikaans'. *Filter* 5 (3): 3-13.
- De Jong-Goossens, Riet. 2000. 'De magie van het Afrikaans: "Lees maar, er staat niet wat er staat"'. *Stilet* 12 (2): 1-5.
- Krog, Antjie. 1995. *Relaas van 'n moord*. Kaapstad: Human & Rousseau.
- Krog, Antjie. 1997. *Account of a murder*. Johannesburg: Heinemann.
- Krog, Antjie. 2003. *Relaas van een moord*. Amsterdam: Podium (vertaald door Robert Dorsman).
- Krog, Antjie. 2006. *Verweerskrif*. Roggebaai: Umuzi.
- Krog, Antjie 2006. *Lijkreet*. Amsterdam: Podium (vertaald door Robert Dorsman en Jan van der Haar).
- Stockenström, Wilma. 2000. *Vir die bysiende leser/Voor de bijziende lezer*. Amsterdam: Atlas (samengesteld, vertaald en van nawoord voorzien door Robert Dorsman).
- Teeuwen, Ludo. 'Ingrid Jonker: Tussen talent en mythe'. *Filter* 8 (1): 25-29.
- Van den Bergh, Erik en Doeleman, Elma. 2000. *Inventarisatie culturele banden Nederland – Zuid-Afrika 1994-2000*. Kairos/Nederlands Instituut voor Zuidelijk Afrika.
- Van den Bergh, Erik. 2000. 'Blik van buiten: Zuid-Afrikaanse literatuur in Nederland'. *Stilet* 12 (2): 63-76.
- Van der Ree, Susan. 1996. *Caleidoscoop. Een bibliografisch overzicht van literatuur uit Zuid-Afrika in Nederlandse vertaling*. Amsterdam: Suid-Afrikaanse Instituut.
- Winterbach, Ingrid. 2002. *Niggie*. Kaapstad: Human & Rousseau.
- Winterbach, Ingrid. 2007. *Niggie*. Amsterdam: Cossee (vertaald door Riet de Jong-Goossens).